

ISTANBULDA FAOLIYAT YURITGAN O'ZBEK TAKIYALARI: TARIXIY, MADANIY VA MA'NAVIY AHAMIYATI.

Bebitov Maqsud Abdirasulovich

Tel: +998(97) 786-33-00

E-mail: m.bebitov@dtpi.uz

<https://orcid.org/0000-0002-6013-5586>

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti.
(Denov O'zbekiston).

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15240397>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Aprel 2025 yil

Ma'qullandi: 15- Aprel 2025 yil

Nashr qilindi: 18- Aprel 2025 yil

KEY WORDS

O'rta asrlarda Islom madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo'lgan takiyalar, diniy, ma'naviy, ilmiy va madaniy faoliyat markazlari sifatida jamiyatga katta ta'sir ko'rsatgan. Ushbu tadqiqot Istanbul shahrida faoliyat yuritgan O'zbek takiyalarining tarixiy, madaniy va ma'naviy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi, bu takiyalarning Usmonli imperiyasi va O'zbek xonliklari o'rtasidagi aloqalardagi rolini aniqlash va ularning madaniy merosini tahlil qilishdir.

ABSTRACT

Ushbu maqola Istanbul shahrida faoliyat yuritgan O'zbek takiyalarining tarixiy, madaniy va ma'naviy ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda Naqshbandiyya tariqati asosida tashkil etilgan takiyalarning Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi aloqalardagi roli, ularning ilm, madaniyat va ma'naviyat sohasidagi hissasi tahlil qilingan. Maqolada Ayup, Uskudar va Sultontepe kabi joylarda joylashgan O'zbek takiyalarining faoliyati, ularning haj ziyoratchilari uchun to'xtash joyi va ilm markazi sifatidagi ahamiyati ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu takiyalar nafaqat diniy va ma'naviy markazlar, balki madaniy va ilmiy almashinuv markazlari sifatida ham faoliyat yuritgan. Takiyalarning yopilishi (1925-yil) bilan ularning faoliyati to'xtatilgan bo'lsa-da, ularning madaniy va ma'naviy merosi hozirgi kungacha saqlanib qolmoqda.

Istanbuldagi O'zbek takiyalari, asosan, Naqshbandiyya tariqati asosida tashkil etilgan bo'lib, ular Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynagan. Ushbu takiyalar, ayniqsa, Ayup, Uskudar va Sultontepe kabi joylarda joylashgan bo'lib, ular haj ziyoratchilari uchun to'xtash joyi, ilm va madaniyat markazi sifatida xizmat qilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Istanbuldagi O'zbek takiyalari nafaqat diniy va ma'naviy markazlar, balki madaniy va ilmiy almashinuv markazlari sifatida ham faoliyat yuritgan. Takiyalarning yopilishi (1925-yil) bilan ularning faoliyati to'xtatilgan bo'lsa-da, ularning madaniy va ma'naviy merosi hozirgi kungacha saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Istanbuldagi O'zbek takiyalari haqidagi ma'lumotlar Usmonli davri yozma manbalari, shuningdek, zamonaviy tadqiqotlardan olingan. Tadqiqotda tarixiy-tahliliy usul qo'llanilib, takiyalarning faoliyati, ularning madaniy va ma'naviy ta'siri tahlil qilindi.

Tadqiqotning asosiy manbalari quyidagilardan iborat:

1. Tarixiy manbalar: Usmonli davri yozma manbalari, arxiv hujjatlari, shu jumladan, takiyalarning faoliyati, ularning tashkil etilishi va yopilishi haqidagi hujjatlar.

2. Ilmiy adabiyotlar: Zamonaviy tadqiqotlar, maqolalar, konferensiya materiallari va ensiklopedik ma'lumotlar.

3. Arxeologik ma'lumotlar: Takiyalarning me'moriy qoldiqlari va ularning hozirgi holati haqidagi ma'lumotlar.

Tadqiqotda qo'llanilgan usullar orasida tarixiy-tahliliy usul, taqqoslash usuli va manbalarni tanqidiy tahlil qilish usullari muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili. Tariqat a'zolarining bir joyda to'planib, zikr qiladigan va doimiy ravishda o'tiradigan o'rta kattalikdagi binolar "takiya" yoki "dergoh" deb ataladi. Takiyalar asrlar davomida diniy, siyosiy, iqtisodiy, harbiy, badiiy, ilmiy va fikriy sohalardagi faoliyatlari bilan davlat va jamiyatga katta ta'sir ko'rsatganlar (Mustafa Ülger, 2013). Takiya, aslida bir shayx boshchiligida tasavvuf ta'limi beriladigan joydir. Takiyaning boshqaruv tamoyillarini tasavvuf an'analari va shayxning munosabati belgilaydi (Turkiya Diyonat Vaqfi, Islom ensiklopediyasi, Jild 40).

Islom madaniyatining asosiy madaniy muassasalaridan biri bo'lgan takiyalar, Islom olamida yetakchilik qilgan Usmonli davlati va uning rahbarlari tomonidan bevosita qo'llab-quvvatlangan. Usmonlilar davlati olti asrlik hukmronlik davrida davlat chegaralarida besh yuzga yaqin takiya faoliyat ko'rsatgan va ular ilmiy, fikriy va siyosiy tuzilmalardan ko'ra, jamiyatning ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalovchi xususiyatiga ega bo'lgan.

Ildizlari Turkiston ichlariga, ya'ni Movarounnahrda shakllangan Naqshbandiyya tariqatining asoslariga ko'ra faoliyat ko'rsatgan o'zbek dargohlari Islom dunyosidagi madaniyat markazlari hisoblangan barcha mashhur shaharlarda o'zbek dargohlari mavjud bo'lgan. Makka, Madina, Jidda, Quddus, Bag'dod, Halab, Bursa, Istanbul kabi shaharlarda joylashgan ushbu dargohlar o'z davrining ilm va madaniyat markazlari hisoblangan (Bektaş, 1984).

"Darus-saodat" nomi bilan mashhur bo'lgan Istanbul shahri Usmonli Davlati uchun hukumat markazi bo'lganligi sababli "Asitona" (ma'nosi: dargoh/eshik) atamasi ishlatilgan. "Asitonai Saodat", "Asitonai Aliye" kabi atamalar bu shaharning dargoh shahar ekanligini, zikrullohning ko'tarilgan joyi, har bir eshigiga kelganlarga quchoq ochgan, moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondiruvchi maskan ekanligini tasvirlaydi (Istanbul Madaniyat va San'at ensiklopediyasi, Jild I).

O'zbeklar takiyalarida Naqshbandiyya tariqati asosida marosimlar o'tkazilgan, asosan tariqatning "Hatmi Xo'jagon" deb nomlanib bilinadigan ibodat shakli amalga oshirilgan. Unga ko'ra, Qur'oni Karimdan navbatma-navbat Ixlos, Fotiha va Oli Imron suralari o'qilgan, so'ngra zikr marosimlari tashkil etilgan. Takiyalar shayxlari Turkistonlik tariqat yetakchilari orasidan tayinlangan, aslida o'zbek millatiga mansub bo'lganliklari sababli, takiya nomi bilan birga ba'zan ularning qabilaviy nomlari ham qo'llanilgan (Ahmet Ersen / Mehmet Ulukan, n.d.).

Muhokama va natijalar. Istanbulda faoliyat yuritgan O'zbek takiyalari, asosan, Naqshbandiyya tariqati asosida tashkil etilgan bo'lib, ular Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynagan. Ushbu takiyalar, ayniqsa, Ayup, Uskudar va Sultontepe kabi joylarda joylashgan bo'lib, ular haj ziyoratchilari uchun to'xtash joyi, ilm va madaniyat markazi sifatida xizmat qilgan.

1. Ayup O'zbeklar Takiyasi: Bu takiya Turkistonlik haj ziyoratchilari uchun asosiy to'xtash joyi bo'lgan. Takiyada Naqshbandiyya tariqatining "Hatmi Xo'jagon" marosimlari o'tkazilgan va dargoh shayxlari Turkistonlik tariqat yetakchilari orasidan tayinlangan. Takiyaning faoliyati 1925-yilgacha davom etgan.

2. Uskudar O'zbeklar Takiyasi: Bu takiya ilm va madaniyat markazi sifatida faoliyat yuritgan. Bu yerda tarbiyalangan shaxslar orasida ebru san'ati, quyish ishlari va boshqa hunarmandchilik sohalarida mahoratga ega bo'lgan shaxslar bor.

3. Sultontepe O'zbeklar Takiyasi: Bu takiya milliy kurash tarixida muhim rol o'ynagan. Anadoludagi birinchi qarshilik harakatlari boshlangan joylardan biri bo'lgan.

Istanbuldagi O'zbek takiyalari, nafaqat diniy va ma'naviy markazlar, balki madaniy va ilmiy almashinuv markazlari sifatida ham faoliyat yuritgan. Ushbu takiyalar orqali Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi aloqalar mustahkamlanib, ikkala mintaqa o'rtasida uzluksiz bog'liqlik saqlanib qolgan. Takiyalarning faoliyati, ayniqsa, XIX asrda ilm va san'at sohasida katta yutuqlarga erishgan shaxslarni tarbiyalashga hissa qo'shgan.

Takiyalarning yopilishi (1925-yil) bilan ularning faoliyati to'xtatilgan bo'lsa-da, ularning madaniy va ma'naviy merosi hozirgi kungacha saqlanib qolmoqda. Ayup O'zbeklar Takiyasining qoldiqlari, Uskudar va Sultontepe takiyalarining tarixiy ahamiyati, Markaziy Osiyo va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi aloqalarning muhim dalili hisoblanadi.

Asosiy qisim. Tariqat a'zolarining bir joyda to'planib, zikr qiladigan va doimiy ravishda o'tiradigan o'rta kattalikdagi binolar "takiya" yoki "dargoh" deb ataladi. Takiyalar asrlar davomida diniy, siyosiy, iqtisodiy, harbiy, badiiy, ilmiy va fikriy sohalardagi faoliyatlari bilan davlat va jamiyatga katta ta'sir ko'rsatganlar [1, B 45-52.]. Takiya, aslida bir shayx boshchiligida tasavvuf ta'limi beriladigan joydir. Takiyaning boshqaruv tamoyillarini tasavvuf an'analari va shayxning munosabati belgilaydi [2, B 368-370]. Vaqt va makonga qarab o'zgarish ko'rsatadigan takiyalar "zaviya", "honqoh", "rabot", "asitona", "dargoh", "mehrob", "tavhidxona", "harobat", "imorat", "qalandarxonona" kabi nomlar bilan atalgan.

Islom madaniyatining asosiy madaniy muassasalaridan biri bo'lgan takiyalar, Islom olamida yetakchilik qilgan Usmonli davlati va uning rahbarlari tomonidan bevosita qo'llab-quvvatlangan. Usmonlilar davlati olti asrlik hukimronlik davrida davlat chegaralarida besh yuzga yaqin takiya faoliyat ko'rsatgan va ular ilmiy, fikriy va siyosiy tuzilmalardan ko'ra, jamiyatning ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalovchi xususiyatiga ega bo'lgan.

Ildizlari Turkiston ichlariga, ya'ni Movarounnahrda shakllangan Naqshbandiyya tariqatining asoslariga ko'ra faoliyat ko'rsatgan o'zbek dargohlari Islom dunyosidagi madaniyat markazlari hisoblangan barcha mashhur shaharlarda o'zbek dargohlari mavjud bo'lgan. Makka, Madina, Jidda, Quddus, Bag'dod, Halab, Bursa, Istanbul kabi shaharlarda joylashgan ushbu dargohlar o'z davrining ilm va madaniyat markazlari hisoblangan. Dargohlar Turkistonning sharqi, g'arbi, shimoli va janubidan O'zbek, Qozoq, Qirg'iz, Turkman, Tojik, Turk kabi Makkaga yo'l olgan haj ziyoratchilari va Makkadan Turkistonga qaytayotgan hojilarning to'xtash joyi va ehtiyojlarini qondiruvchi karvonsaroy vazifasini ham o'tagan.

"Darus-saodat" nomi bilan mashhur bo'lgan Istanbul shahri Usmonli Davlati uchun hukumat markazi bo'lganligi sababli "Asitona" (ma'nosi: dargoh/eshik) atamasi ishlatilgan. "Asitonai Saodat", "Asitonai Aliye" kabi atamalar bu shaharning dargoh shahar ekanligini, zikrullohning ko'tarilgan joyi, har bir eshigiga kelganlarga quchoq ochgan, moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondiruvchi maskan ekanligini tasvirlaydi. Tarixiy manbalarda bu

haqda ma'lumotlar mavjud. E'tiqod va axloq tizimi bo'lgan Islom madaniyatining muhim madaniy qismi sifatida ko'zga tashlanadigan takiyalar (dargohlar) aslida Istanbul shahri bilan bir xil ma'naviy maqomni baham ko'rganligiga ishonch hosil qilamiz. Istanbulda "O'zbeklar" nomi bilan mashhur bo'lgan beshta takiya (dargoh) mavjud bo'lib, ularning Istanbulning eng markaziy joylarida qurilganligi davlat nazdida alohida ahamiyat va mavqe egallaganligini ko'rsatadi. Uskudarda Sultontepesida, Susuzbog'da, Ayupda, Aksarayda va Qadirg'ada xizmat ko'rsatgan takiyalardan uch tasi aniq mashhur bo'lgan. Bu takiyalar shuningdek "Qalandarxona" nomi bilan ham atalgan. Ular Ayup O'zbeklar Takiyasi, Uskudar O'zbeklar Takiyasi va Sultonahmet Binbirdirek Mahallasi Shahid Mehmet Poshsho yo'lida joylashgan Buxoro O'zbeklar Takiyasidir.

O'zbeklar takiyalarida Naqshbandiyya tariqati asosida marosimlar o'tkazilgan, asosan tariqatning "Hatmi Xo'jagon" deb nomlanib bilinadigan ibodat shakli amalga oshirilgan. Unga ko'ra, Qur'oni Karimdan navbatma-navbat Ixlos, Fotiha va Oli Imron suralari o'qilgan, so'ngra zikr marosimlari tashkil etilgan. Takiyalar shayxlari Turkistonlik tariqat yetakchilari orasidan tayinlangan, aslida o'zbek millatiga mansub bo'lganliklari sababli, takiya nomi bilan birga ba'zan ularning qabilaviy nomlari ham qo'llanilgan. Takiyalar shayxlari Usmonli davlati tomonidan maosh olar edilar. Takiyalarning barcha xarajatlari esa "Davlati Oliya" tomonidan qoplanilgan.

Bu jarayonlar orqali Naqshbandiyya tariqatining an'analari saqlanib, Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi ma'naviy va madaniy aloqalar mustahkamlangan.

O'zbeklar Takiyalari, nomidan ham ma'lum bo'lganidek, asosan o'zbek millatiga mansub fuqarolar yashagan va Turkistonliklar uchun to'xtash joyi bo'lgan bo'lsa-da, ular uchun bir ma'noda Istanbulda elchilik vazifasini o'tagan muassasalardir. Shu sababli, Rumeli yoki Anadoluda vafot etgan o'zbek aholisidan merosxo'r qoldirmaganlarning mol-mulklari takiyaga qoldirilishi davlat tomonidan qabul qilingan [3, B 201-210]. O'zbeklar Takiyalarida tarbiyalangan shaxslar bu joylarni ilm va madaniyat markaziga aylantirishga hissa qo'shganlar [4, B 136]. Bu muassasalar, mehmonxona vazifasini o'tash bilan birga, Markaziy Osiyo tasavvuf madaniyati va tariqat folklorini saqlab qolgan markaz bo'lib xizmat qilgan.

Bu takiyalar orqali Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalar mustahkamlanib, ikkala mintaqa o'rtasida uzluksiz bog'liqlik saqlanib qolgan.

Ayupdagi birinchi O'zbeklar Takiyasi bo'lgan bu muassasada qolgan dervishlar uylanmagan yaniy bo'ydoq bo'lganligi sababli "Qalandarxona" nomini olgan. Bu nom keyinchalik boshqa O'zbeklar Takiyalari uchun ham qo'llanila boshlangan. Biroq, O'zbeklar Takiyalari orasida bo'ydoqlik sharti umumiy qoida emasligi Uskudardagi O'zbeklar Takiyasi shayxlarining oilali bo'lganligidan ko'rinadi. Bo'ydoqlik sharti faqat Ayupdagi O'zbeklar Takiyasiga xos bo'lib qolgan. XIX asr rasmiy hujjatlarida O'zbeklar Takiyalari Naqshbandiyya tariqatiga mansub deb qayd etilgan.

Takiyaning o'zi hozirgi kunda Ayup Sulton masjidiga olib boradigan Qalandarxona ko'chasida joylashgan. Takiyaga bog'liq bo'lgan yana bir inshoot Afifa Xotun Takiyasidir [5, B 291]. Ayup O'zbeklar Takiyasidan hozirgi kungacha faqat tavhidxona, takiyaning asoschisi Lalizoda Abdulbaki Afandining qurdirgan bolalar maktabi, uning yonida joylashgan ochiq qabr (Lalizoda Abdulbaki Afandining o'zi dafn etilgan) va takiyaning kesma toshdan yasalgan dumaloq yog'och eshigining bir qismi saqlanib qolgan. Ayup O'zbeklar Takiyasining faoliyati

haqida manbalarda etarli darajada ma'lumot topilmagan [6, B 141].

Bu takiya Turkiston va Istanbul o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va tarixiy aloqalarning muhim namunasidir. Uning me'moriy jihatlari va tarixiy ahamiyati Markaziy Osiyo va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi uzluksiz bog'liqlikni ko'rsatadi.

Ayup O'zbeklar Takiyasi, haj safariga chiqayotgan Turkistonlik haj ziyoratchilarini qabul qilish va mehmon qilish jarayoni bilan alohida ajralib turgan bo'lib, uning nomi hajga boradigan o'zbeklar bilan birga tilga olingan. Davr odatlariga ko'ra, musulmon aholi halifalari bo'lgan sultondan hajga borish uchun ruxsat olar, Ayup Sulton masjidiga juma namoziga kelgan sulton esa ramziy tarzda bu ruxsatni berar edi. Turkistondan kelib hajga boradigan ziyoratchilarning to'xtash joyi sifatida Ayup O'zbeklar Takiyasining boshqa takiyalarga nisbatan ko'proq e'tiborga olinishining asosiy sababi, bu joyning boshqa O'zbeklar Takiyalariga qaraganda ham markaziyroq joylashgani, hamda sultonning juma namoziga qatnashadigan Ayup Sulton masjidiga yaqinligidir.

Haj safariga chiqayotgan Markaziy Osiyolik fuqarolarning Ayup O'zbeklar Takiyasida to'xtashi 1925-yil, takiyalar yopilgan sanagacha davom etgan. Bu yerda Markaziy Osiyodan kelib, qarindoshi yoki yaqini bo'lmaganlar yillar davomida to'xtaganligi aniqlangan.

Ayup O'zbeklar Takiyasi, Turkiston va Istanbul o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalarning muhim markazi bo'lib, u orqali haj ziyoratchilari uchun nafaqat to'xtash joyi, balki ma'naviy va madaniy almashinuv markazi sifatida ham xizmat qilgan. Bu takiyaning tarixiy ahamiyati va uning Turkiston bilan bog'liqligi, Usmonli imperiyasi va Markaziy Osiyo o'rtasidagi uzluksiz aloqalarni namoyish etadi.

Manbalarda Lalizoda Abdulbaki Afandi Takiyasi, O'zbeklar Takiyasi va Oqil Afandi Takiyasi nomlari bilan ham tanilgan. Bu inshoot Lalizoda Abdulbaki Afandi tomonidan 1743-yilda qurdirilgan, ammo uning me'mori noma'lum. Lalizoda Abdulbaki Afandi takiyaning birinchi shayxi va asoschisi bo'lgan. U Malamiylik tariqatiga mansub bo'lib, "Yetim" taxallusi bilan she'rlar yozgan va tasavvufga oid ko'plab asarlarni tarjima qilgan. Takiyada Hofiz Sheroziy, Ahmad Yassaviy va Mavloni she'rlari o'qilgan, shuningdek, Naqshbandiyya uslubiga muvofiq "Hatmi Xo'jagon" o'qilib, undan keyin "hafi zikr" (*Jahriy zikirdan faqli, yashrin va sokin qalb zikri.*) majlislari tashkil etilgan. Takiyaning "Zaviyei O'zbekiyya" nomli fors tilidagi kitobasida ushbu zikrning ahamiyati ta'kidlangan [7, B 40-45].

Inshootning dastlabki loyihasida tavhidxona, shayx xonasi, salomlik va divonxona, dervish xonalari, oshxona, qurbonlik qilinadigan joy va bolalar maktabi joylashganligi ma'lum. Lalizoda Abdulbaki Afandi vafotidan keyin bolalar maktabi yoniga uning ochiq qabri qo'shilgan. Hozirda bu yerda takiyaning shayxlari Lalizoda Abdulbaki, Shayx Elhaj Abdulloh va postnishin Mehmet Afandilarning qabrlari joylashgan. Tavhidxona binosining sharqiy tomonida XVIII asr oxirlarida Mehrishoh Valida Sultonning kethuda(xos yordamchi)si Yusuf Og'a tomonidan kitobasiz qurdirgan marmar favvara mavjud.

Inshootning hozirgi kunda tavhidxona, bolalar maktabi va Lalizoda qabridan tashqari qismlari o'rniga 1970-yilda Diyanet sayti qurilgan. Inshootning Qalandarxona ko'chasida joylashgan kirish qismi oq Marmara marmarlari bilan qoplangan.

Ayup O'zbeklar Takiyasi, haj safariga chiqayotgan Turkistonlik haj ziyoratchilarini qabul qilish va mehmon qilish jarayoni bilan alohida ajralib turgan bo'lib, uning nomi hajga boradigan o'zbeklar bilan birga tilga olingan. Davr odatlariga ko'ra, musulmon aholi halifalari bo'lgan sultondan hajga borish uchun ruxsat olar, Ayup Sulton masjidiga juma namoziga

kelgan sulton esa ramziy tarzda bu ruxsatni berar edi. Turkistondan kelib hajga boradigan ziyoratchilarning to'xtash joyi sifatida Ayup O'zbeklar Takiyasining boshqa takiyalarga nisbatan ko'proq e'tiborga olinishining asosiy sababi, bu joyning boshqa O'zbeklar Takiyalariga qaraganda ham markaziyroq joylashgani, hamda sultonning juma namoziga qatnashadigan Ayup Sulton masjidiga yaqinligidir.

Haj safariga chiqayotgan Markaziy Osiyolik fuqarolarning Ayup O'zbeklar Takiyasida to'xtashi 1925-yil, takiyalar yopilgan sanagacha davom etgan. Bu yerda Markaziy Osiyodan kelib, qarindoshi yoki yaqini bo'lmaganlar yillar davomida to'xtaganligi aniqlangan.

Ayup O'zbeklar Takiyasi, Turkiston va Istanbul o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalarning muhim markazi bo'lib, u orqali haj ziyoratchilari uchun nafaqat to'xtash joyi, balki ma'naviy va madaniy almashinuv markazi sifatida ham xizmat qilgan. Bu takiyaning tarixiy ahamiyati va uning Turkiston bilan bog'liqligi, Usmonli imperiyasi va Markaziy Osiyo o'rtasidagi uzluksiz aloqalarni namoyish etadi.

Doktor Ahmet Ersen va Mehmet Ulukan Ayup O'zbeklar Takiyasini batafsil o'rganishgan. Ularning taqdim etgan ma'lumotlariga ko'ra, Lalizoda Afandining maqbarasi hovli tomonidan kesa küfeki toshidan, ko'cha tomonidagi duo oynasi bo'lgan qismi esa oq Marmara marmaridan qurilgan. Yuqori qismidagi so've boshlig'iga ebcet hisobi bilan Lalizoda Afandining vafot sanasini ko'rsatuvchi kitoba joylashtirilgan.

Hozirgi kunda saqlanib qolgan bolalar maktabi janubdan Lalizoda maqbarasiga, g'arb tomondan esa hozirda yo'qolgan yog'och salomlik binasiga tutashgan. Ushbu inshootga XIX asrning ikkinchi yarmida poydevori va bodrumi toshdan, yuqori qavati yog'ochdan qurilgan bino qo'shilgan.

Bu tadqiqotlar Ayup O'zbeklar Takiyasining me'moriy jihatlari va uning tarixiy ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi. Takiyaning saqlanib qolgan qismlari va uning atrofidagi inshootlar Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi madaniy va ma'naviy aloqalarning muhim dalili hisoblanadi.

Binoga kirish shimoliy devor orqali amalga oshirilgan bo'lib, jami 9 ta maxsus ohak toshidan yasalgan to'rtburchak shaklidagi derazalar mavjud. Ichki qismida g'arbiy devor o'qi bo'ylab bitta oshxona (o'choq) va bitta nish (tokcha) joylashgan. Takiya majmuasidan qolgan yana bir inshoot bo'lgan tavhidxona binasi tabbiy ahak tosh va g'isht qatorlari bilan almashma tartibda qurilgan bo'lib, sakkizburchakli kasnak ustiga qurilgan gumbaz bilan qoplangan. O'ng tomonda joylashgan nish tavhidxonaning mehrobini tashkil qiladi. Barokko uslubida oq maxsus marmardan qurilgan favvora(ochiq kran) tavhidxonaga keyinchalik qo'shilgan.

Qalandarxona ko'chasida joylashgan qoldiqlar hozirgi kunda yangi qurilgan binolar orasida asta-sekin yo'qolib bormoqda.

XIX asrda fikr va san'at hayotida muhim o'rin tutgan ushbu Naqshbandiyya takiyasi, Markaziy Osiyo tasavvuf madaniyatini, ayniqsa Istanbulda hech qachon to'g'ridan-to'g'ri ifodalanganmagan Yassaviylik tariqatining xos an'analarini saqlab qolgan joylardan biriga aylangan. Oltinchi postnishin (takiyaning boshlig'i) Ibrohim Edham Afandi davrida (1855-1904) takiya ilm va san'at markaziga aylangan.

Ibrohim Edham Afandi Turkiya turkchasi, arab va fors tillarini she'r yozadigan darajada bilgan, shuningdek, o'zbek turkchasi, ozarbayjon turkchasi va arman tillarini ham o'rgangan. U ebru san'ati, xattotlik, duradgorlik, o'ymakorlik, tokarlik, quyish ishlari, matbaachilik, to'qimachilik va mashina ixtiro qilish kabi ko'plab sohalarda mahoratga ega bo'lganligi sababli

“hezarfen” (ming fan sohibi) sifatida tanilgan.

Uning bu fazilatlarini tufayli takiya olimlar va san'atkorlar uchun tashrif buyuradigan joyga aylangan. Juma kunlari bo'lib o'tgan suhbat majlislariga davrning yetuk oriflari, shoirlari va olimlari tashrif buyurgan. Takiyaning muntazam tashrif buyuruvchilari orasida matematik Salih Zeki Bey, rassom Husayn Zekoi Posho, Edip Bey (Holida Edipning otasi), Harbiy maktab noziri G'olib Posho va faylasuf Rizo Tavfiq kabi mashhur shaxslar bor edi.[8, B- 45-52.]

Takiyalar yopilgandan keyingi davr. 1925-yilda takiyalar yopilgandan so'ng, salomlik qismida so'nggi postninishin Shayx Ata Afandining ukasi Shayx Najmiddin Afandi va uning oilasi, harem va dervish xonalarida esa takiyaning ba'zi sadoqatli xizmatchilari yashagan. Najmiddin Afandi rahbarligida muqaddas kunlar va gecelarda zikr majlisleri tashkil etilgan, takiyaning oshxonasida an'anaviy o'zbek oshi pishirilgan, ashura va maulid majlisleri, musiqa va suhbat uchrashuvlari o'tkazilib, takiya va tariqat madaniyatini saqlab qolishga harakat qilingan.

Shayx Najmiddin Afandining vafotidan keyin (1971) takiya e'tiborsiz qolgan. 1983-1994 yillari oralig'ida takiya AQShda yashagan takiya shayxlarining avlodlari bo'lgan tadbirkor Erteg'un aka-ukalari tomonidan ta'mirlangan. Hozirgi kunda o'ziga xos me'morchiligi bilan muzey kabi saqlanayotgan inshootning salomlik qismida shayx oilasi a'zolari yashashda davom etmoqda.

Uskudar O'zbeklar Takiyasi: Ilm va Madaniyat Markazi
Uskudar O'zbeklar Takiyasi ilm va madaniyat markazi bo'lib, bu dargohda turk madaniyatiga xizmat qilgan bir qator taniqli shaxslar tarbiyalangan.

1. **Sodiq Afandi** – Ebru san'atini Buxorodan Turkiyaga olib kelgan birinchi shaxs.
2. **Ethem Afandi** – Turkiyada quyudan suv tortadigan zamonaviy suv nasoslarining otasi deb hisoblanishi mumkin bo'lgan mashina va bug' bilan ishlaydigan dvigatel yaratgan.
3. **Ata Afandi** – Milliy kurash tarixida nomi bilan tilga olinadigan yana bir shayx.
4. **Lalizoda Abdulbaki Afandi** – Shoirlilik, olimlik va davlat idoralarida turli lavozimlarda ishlagan, Istanbul qozisi bo'lgan, tasavvufga oid ko'plab asarlar yozgan, shuningdek, Ayup O'zbeklar Takiyasining asoschisi va eng katta shayxi.

Bu shaxslar O'zbeklar Takiyalarida yetishib chiqqan taniqli shaxslarning faqat bir nechtasidir. Bu yerda qolgan dervishlar kunduzi bozor va savdo joylarida pichoq o'tkirlash, lehmlash, chinni yopishtirish, tamaki og'izligi sotish kabi ishlar bilan kun kechirar, kechqurun esa takiyada xizmat qilishgan. Takiya tarkibida kasb-hunar o'rgatish maqsadida ta'limlar berilgan va bu orqali ishsizlar uchun ish joylari yaratilgan.

Sultontepe O'zbeklar Takiyasi va Milliy kurashdagi Ahamiyati. Sultontepe O'zbeklar Takiyasi va boshqa O'zbeklar Takiyalari milliy kurash tariximizda alohida o'rin tutadi. Anadoludagi birinchi qarshilik harakatini boshlagan Istanbuldan Anadoluga o'tgan milliy qahramonlar Istanbuldan harakatlanishlarining birinchi nuqtasi Sultontepe O'zbeklar Takiyasi bo'lgan.

Ushbu takiyadan yo'lga chiqib Anadoluga o'tgan shaxslar orasida Ismet Inonu, Halide Edip Adivar, uning eri Doktor Adnan Adivar, Ali Fuat Cebesoyning otasi Ismoil Fazil Posho, Mehmed Akif Ersoy kabi ko'plab taniqli shaxslar bor edi.[17, B. 139.]

Xulosa. Istanbuldagi O'zbek takiyalari, Turkiston va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy aloqalarning muhim markazlari bo'lgan. Ushbu takiyalar orqali haj ziyoratchilari uchun to'xtash joyi, ilm va madaniyat markazi sifatida xizmat qilgan.

Takiyalarning tarixiy ahamiyati va ularning madaniy merosi, Markaziy Osiyo va Usmonli imperiyasi o'rtasidagi uzluksiz aloqalarni namoyish etadi. Kelajakda ushbu takiyalarning me'moriy va madaniy merosini saqlash va tadqiq qilish yo'nalishida qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi..

References:

1. Mustafa Ülger. "XIX asr Usmonli Fikr hayotidagi o'rni nuqtai nazaridan takiyalar". Ilohiyot fakulteti Jurnal, (18-2 son. 2013 yil),b. 45-52.
2. Turkiya Diyonat Vaqfi, Islom ensiklopediyasi. Istanbul, Jild 40, b. 368-370.
3. Süleyman Beyoğlu (2004). Milliy Kurash va O'zbeklar Takiyasi. Üsküdar Simpoziumi Ma'ruzalari, I jild, b. 201-210.
4. Ahmet Ersan / Mehmet Ulukan (n.d.). O'zbek Takiyalari va Ayup O'zbeklar Takiyasi. Eyüpsultan IX. Simpoziumi, b. 136.
5. Istanbul Madaniyat va San'at ensiklopediyasi. Tercüman Nashrlari, Jild I, b. 291.
6. Ahmet Ersan / Mehmet Ulukan (n.d.). O'zbek Takiyalari va Ayup O'zbeklar Takiyasi. Eyüpsultan IX. Simpoziumi, b. 141.
7. Bektaş, C. "O'zbeklar Takiyasi". Tarih va Jamiyat jurnali I jild 8,, (1984- yil). b. 40-45.
8. Mustafa Ülger. "XIX asr Usmonli Fikr hayotidagi o'rni nuqtai nazaridan takiyalar". Ilohiyot fakulteti Jurnal, (18-2 son. 2013 yil),b. 45-52
9. Prof. Dr. Ahmet Ersan / Mehmet Ulukan (n.d.). O'zbek Takiyalari va Eyüp O'zbeklar Takiyasi. Eyüpsultan IX. Simpoziumi, b. 139.

INNOVATIVE
ACADEMY